

Et spændende og markant 100 års minde – om et helt fantastisk menneske!

Henrik S. Jensen

Fridtjof Nansens betydning for geografisk forskning er jo nok så kendt: klarlægningen af Grønlands natur (1888) og spørgsmålet hvorvidt det Nordre Polarområde var land eller hav (1896). Hans påstand om at "havet er den part af vor jord, vi kender mindst til" gav opsving i oceanografisk forskning.

Mindre kendt, eller helt glemt, er Nansens afgørende indsats for etablering af et nyt kongerige i Europa. Hvad norske politikere ikke magtede i løbet af 90 år – Norges frigørelse af svensk overherredømme – ordnede Nansen på 7 år, hvorefter han engagerede en værdig person til at være konge af Norge.

Nansens hjælpearbejde for millioner af nødstedte mennesker efter første verdenskrig og "Nansen-Passet" er et kapitel i Europas historie.

Det gamle ordsprog om, at man ikke skal gå over åen for at hente vand, kan for så vidt være rigtigt nok. Men det kan også være en fristelse for nogle mennesker, der absolut vil se, hvad der er på den anden side af åen. Den trang til at komme langt væk fra den grå dagligdag har fået folk til at vove sig over høje bjerge og ud på stormfyldte have.

Så viser det sig, at blandt folk, der således er draget ud, er mange, som er blevet særdeles værdifulde at have derhjemme – især for de mennesker, som aldrig vovede sig over åen.

Som et menneske, der viste sig at være noget værd efter at have været bag ukendte horisonter, kan nævnes Fridtjof Nansen. Den ære og berømmelse, der tilstrømmede Nansen efter ekspeditionerne, udnyttede han positivt i politik og samfundstjenligt arbejde, hvorefter man vil kunne betragte ham som den mest betydende person i Nordisk Kulturhistorie. Dette til trods for, at dét af alt han mindst ville være var – politiker. Han var naturvidenskabsmand, zoolog og havforsker.

Naturvidenskabernes opgaver

Den forskende naturvidenskab kommer ofte ud for problemer, der tilsyneladende ser helt umulige ud.

Da Nansen offentliggjorde sin plan for en ekspedition tværs over Grønland, blev han af ældre videnskabsfolk og folk med erfaring i polarrejser advaret med, at det var en komplet umulig opgave, han der forsøgte at kaste sig ud i. Men hans svar var, at "forskellen mellem det mulige og det umulige er blot, at det kan hænde at tage lidt længere tid at realisere det umulige!".

Da han et par år efter den gennemførte grønlandsfærd fremlagde sit projekt for en gennemrejse af hele det dengang ukendte Nordre Polarområde, som diskuteredes

om det var hav eller land, blev han igen advaret med, at det var en helt umulig tanke, han havde fået. Den unge dr. phil. svarede med sin sædvanlige forklaring om det umuliges mulighed, men også med at "det er videnskaberens opgave at finde frem til sandhederne. Hvis man vil dét, må man tage konsekvenserne – og hvis man ikke vover dét, skal man heller ikke med halve eller kvarte forsøg prøve at spekulere sig frem til en eller anden teoretisk og ukontrollerbar forklaring".

Disse to geografiske forskningsrejser, der besvarede to af datidens geografiske spørgsmål, beskrev Nansen i to større bøger, der er let læselige og let forståelige. Men foruden de bøger skrev han videnskabelige redegørelser – meget detaljerede svar på datidens geografiske spørgsmål, enorme arbejder med at skrive og tegne alt dette. – Men dét blev der ikke givet ham den fornødne tid til.

Hans fædreland, Norge, var i en beklemt situation, hvad det forøvrigt havde været i flere hundrede år. Norge var ikke nogen selvstændig nation, det var en underafdeling af det Svensk-Norske kongerige med Sverige, som bestemte alt vedrørende Norges forhold til andre lande. Norge var det land i hele verden, der i forhold til befolkningstallet havde flest skibe på verdenshavene, og Norge havde større udenrigshandel end Sverige. Norge havde ingen udenrigskonsulater eller ambassader – det havde Sverige. Sverige havde det hele – også magten.

Nordmændene betragtede deres statslige konstitution som komplet umulig. I 1898 tog de norske politikere Nansen på ordet. De bad ham rejse rundt til de europæiske stormagters ledere for at gøre dem Norges situation begribelig. Og han fik skrevet artikler i de aviser, der betød noget.

Nansen etablerede et nyt kongerige

Det blev seks-otte drøje år for Nansen, men han kom så vidt, at i juni 1905 kunne han lade de norske politikere erklære den svenske konge afsat som også at være konge for Norge. Nu ville Norge oprette sit eget konsulat- og diplomatvæsen og indrette den statsform, der ville passe nordmændene bedst. Og – hvis det skulle komme dertil, så skulle det norske folk også nok selv vælge sig en ny konge.

Hvad norske politikere gennem halvfems år ikke kunne klare, det gjorde Nansen færdigt på syv år.

Dermed var problemerne for Nansen dog langt fra overstået. Der var alvorlige drøftelser om, hvorvidt det genfødte Norge skulle være kongedømme eller republik. Noget tydede på flertal for republik – med Nansen som præsident. Måske derfor blev Nansen ivrig fortaler for kongedømme.

Den svenske kong Oscar II, som ellers var sat eftertrykkeligt til vægs vedrørende norske anliggender, forsøgte at få en svensk prins placeret som norsk konge. Men det afsporede Nansen ved efter egen idé og eget initiativ at rejse til København og tilbød den daværende prins Carl at blive konge af Norge.

Fig. 1. Ekspeditionens seks deltagere fotograferet i København inden afrejsen til Grønland. Forrest fra venstre: Nansen, kaptajn Dietrichson og kaptajn Otto Sverdrup. Bagest fra venstre: nomadelap Ole Ravna, fastboende lap Samuel Balto og fjeldbonde Kristiansen Trana.

Det blev langvarige forhandlinger – ikke så meget med Carl, en broder til den senere kong Christian X, men mere med hans far, kronprins Frederiks (senere Frederik VIII), som henviste til sin far, den regerende danske kong Christian IX. Denne 87 årige mand og hans adjutant ville hellere have Nansen til at fortælle om sine polarrejser. Nansen forklarede dog høfligst, at han var ikke rejst til København for at holde sine gængse foredrag for en så snæver forsamling. De høje herrer stillede sig forstående over for Nansens ønske, og Christian IX lovede at tale med den engelske kong Edward VII om sagen, da Carl for nylig havde giftet sig med hans datter.

Nansen så i tankerne, at hans hastesag ville trække i langdrag. Derfor rejste han straks til London, og som det var karakteristisk for ham, gik han lige på sagen hos højeste instans.

Kong Edward syntes godt nok om idéen med, at hans datter kunne blive dronning af Norge frem for at lade hende forblive en af de overtallige prinsesser i Danmark. (Det var måske ikke lige de ord, kongen brugte, men sådan forklarede Nansen det til de norske politikere, da han kom hjem).

Da der således var fri bane for prins Carl, forlangte han – for i givet fald at tiltræde – at kun hvis det norske folk ved en folkeafstemning kunne tilkendegive deres accept, ville han komme.

I flugt med Nansens anbefaling blev resultatet: 259.563 stemmer for kongedømme med Carl som konge og kun 69.264 for republik. At denne skandinaviske konflikt, der havde været nok så langvarig og truende – og hvor Sverige gentagne gange havde været utilladeligt tæt på med sit militær – kunne afsluttes på få år og så fredeligt, skyldtes hovedsageligt Nansen.

Hvorledes kunne han, ene mand, klare, hvad tre gener-

ationers norske politikere ikke kunne? Måske fordi: "Nansen er det eneste menneske, der har uhindret adgang til og forhandlingsmulighed i et hvilket som helst regeringskontor i hele Europa", som den engelske udenrigsminister, lord G. F. Curzon, skrev i "Morning Post" den 28/3. 1905. "Morning Post" var daglig læsning for kongehus-, regerings- og parlamentsmedlemmer.

Det nyfødte Norges konge og dronning kom til at hedde Haakon VII og Maud, og deres lille søn, Alexander Edward Kristian Frederik, fik navnet Olav – norsk skulle det jo være. Olav er Norges nuværende konge.

Det norske folk havde stadig brug for Nansen

Norge skulle nu have konsulater og ambassadører i andre landes hovedstæder, og særlig vigtigt var det at få den helt rigtige mand i London. – Og hvem blev placeret dér? – Om han ville eller ej, dét hvert slap han ikke for – manden, der hellere ville ud på havet og ellers forske i universitetets naturvidenskabelige laboratorier.

Nansen følte, at der blev røvet tre år af hans tilværelse – de år han havde regnet med at skulle på en ekspedition mod Sydpolen. Gennem en årrække havde han udarbejdet en detaljeret plan. Han havde samlet en del udrustning, og det gode skib "Fram", som havde bragt ham og tolv andre brave nordmænd tæt mod Nordpolen, havde han også klar. – Med smertende hjerte overlod Nansen det hele til Roald Amundsen, som fuldførte Nansens mangeårige forhåbninger.

Han tænkte baglæns – og positivt

Måske skulle jeg have begyndt disse korte træk af Fridtjof Nansens Saga med at fortælle, hvorledes jeg optaget af hans liv og viden, idet det er utroligt, hvad den mands evner og energi rakte til.

Da jeg gik i skole, det var fra 1917 til 1924, var det mest naturhistorie og geografi, der interesserede mig. Ofte, når jeg skulle have været opmærksom på noget helt andet, kørte mine øjne og min fantasi rundt på de store landkort, der hang på væggene. Engang spurgte læreren mig om noget, han lige havde talt om, og det kunne jeg selvfølgelig ikke svare på. Uheldigvis sad jeg på forreste række, og han påstod med unødvendig kraftig stemme: "Du sidder jo og sover". "Nej", svarede jeg. "Hvad sidder du så dér og laver?". "Jeg studerer landkort". KLASK – en solid ørefigen med hans forklaring om, at man studerer ikke landkort i religionstimen. Jeg havde ellers lige observeret, at på kortet over Grønland var flere punkterede streger tværs over, og ved hver streg stod et årstal og et navn. Det var åbenbart ekspeditionsruter. Det tidligste årstal var 1888, og ved det stod der Nansen.

Jeg tror, at lærerens udslag af pædagogik fik mig til at undersøge netop dette med 1888 og Nansen.

Ved min bedstefaders hjælp fik jeg fat i bogen: "På ski over Grønland" – mere end 700 sider, og jeg var bare tolv år. At komme tværs over Grønland, havde mange forsøgt

før Nansen. De vendte om, inden de var kommet ret langt. De var begyndt fra vestkysten, hvor der var beboelser og skibsforbindelser til og fra hver sommer. Hvis de havde fortsat til østkysten, ville den eneste vej hjem igen være tilbage igen, hvor de kom fra – altså to gange tværs over det ukendte isdækkede og frygteligt kolde land.

Nansen var klar over, at den eneste chance for at komme tværs over, ville være at begynde på østkysten, som på det nærmeste altid er blokeret af svær drivis, der kommer fra Nord. De enorme vanskeligheder med at komme i land på østkysten og derfra op på Indlandsisen – seks mand med slæder og 600 kg udrustning, bl.a. mad til tre måneder – og så på ski de 6-800 km over højder højere end de højeste norske fjeldtoppe – 30 graders kulde om dagen og 45 om natten – dét formåede nordmændene.

Fra vestkysten var det sidste skib for det efterår gået, men Nansen fik et par raske kajakroere til at sejle sydpå til et skib, der kunne tage nogle kortfattede breve med, og som blev sensationelle artikler i europæiske aviser sidst på året 1888.

Ekspedition nr. 2 var "Fram over Polhavet" 1893-96, der blev i lighed med "På Ski over Grønland" såvel en geofysisk som geografisk verdenssucces. Bøgerne af samme navn hører til naturforskningens klassikere og har stadig sine begejstrede læsere. Nansen har skrevet – og fået utrolig meget på tryk. Lange videnskabelige redegørelser over resultaterne af hans ekspeditioner og en del mindre letlæselige bøger. Fx "En ferd til Spitsbergen" om en sejlads så lang som fra Norge til Amerika og tilbage igen, nogen af rejsten endda i Polarhavets drivis. En skøn lille bog er "Friluftsliv – blade af dagbogen" med skildringer af hans fritidsture i norske fjeldlandskaber.

Foruden at være en interessant skribent viser han sig også i nogle af bøgerne at være billedkunstner. Hvad enten det er med blyant eller pen, så er det fine tegninger af stemninger på havet eller landskaber med dyr og planter. Nogle af tegningerne er farvelagt – fantastisk fint.

Europas frygtelige problem

Der var endnu noget, der viste Nansens evner og arbejdsindsats på vidt forskellige områder. I årene efter første verdenskrig var nogle af Europas folk i en forfærdelig nødsituation. Hundredetusinder, ja, millioner af krigsfanger og flygtninge var gemt og glemt fjernt fra deres hjemlande. Der var blevet dannet et Folkenes Forbund, noget lignende det nuværende Forenede Nationer. Ledende folk derfra med bedste vilje forsøgte at hjælpe, men problemerne forekom helt umulige.

Fire mennesker fra Folkeforbundet rejste til Norge for at overtale Nansen til at lede arbejdet med at komme de store nødstedte menneskemasser til hjælp.

Nansen var lige ved tres år og var i gang med havforskning med henblik på norsk erhvervsfiskeri. Han lod sig overtale, og hans indsats reddede millioner af mennesker

Fig. 2. Nansen-tegning af Johansen uden for vinterhulen en polarløst nat.

i yderste nød. Nansens arbejde i de ti sidste år af hans liv er et kapitel for sig – et inspirerende og lysende kapitel i en af menneskeheds mørkeste perioder.

Jeg forundres over, at én og samme person havde evner og kræfter til alle de forskellige og vanskelige opgaver.

En gang naturvidenskabsmand – – altid!

Endnu en gang, adskillige år senere, blev jeg yderligere forundret over Nansens alsidige intelligens.

En af mine yngre venner studerede til læge og var ved at læse om nervesystemet, bl.a. i en halvt hundrede år gammel bog. Jeg mente, at han hellere skulle læse noget nyere faglitteratur. Men han sagde, at når man skal have hel klarhed over det grundlæggende, så er det den bog dér. Jeg kikkede i den og så, at den af skrevet af – ja, der stod Fridtjof Nansen. Jeg gik ud fra, at det måtte være en anden af samme navn – men det var det ikke, det var ham. – Dette zoo-anatomiske specialstudium, der sluttede med en redegørelse over det menneskelige nervesystem, var noget af hans ungdoms videnskabelige arbejde, han havde lavet som 26-årig, inden hans geografiske forskningsrejser. Ufatteligt, syntes jeg, at han også kunne lave sådan noget.

Derefter gik jeg på opdagerfærd i biblioteker og granskede de kartoteksskuffer, hvor alle bøger og artikler af

Nansen stod registreret. Dér var sandelig noget at se! Vel nok mest naturvidenskabelige emner, men også om samfundsproblemer lige fra børneopdragelse og universitetsuddannelse til økonomien i arbejdsløshedsunderstøttelse. Der er noget om sammenhængen mellem astronomi og geofysik og om spændinger, der bevirker jordoverfladers højdeforskydninger. Og om spændingen mellem rigssproget og dialekter – han var jo nordmand. Der var artikler om religiøsitet og militarisme og om Amerikas opdagelse 500 år før Columbus. Om Norge, når det blev et frit og selvstændigt land, skulle have en engelsk eller dansk prins til konge (for en svensk ville de absolut ikke have). Der var om lystfiskeri, og hvad der burde gøres for at fremme erhvervsfiskeriet. Og om de forskellige træsorters evne til at glide på sne. Nogle af emnerne kan måske forekomme noget saglige – det er de også – men mange steder blusser hans humor og vittige bemærkninger frem, så man ind imellem tager sig i at komme til at le ad hans skriveform – også om så det beskrevne ikke er spor morsomt.

Det er enorme mængder, han har skrevet, og vel derfor tyder noget på, at meget er skrevet i hast og straks afsendt. Men det bliver det ikke ringere læsning af. Han kan komme med stemningsbilleder, der nærmer sig fin lyrik. Det kommer måske mest frem i naturbeskrivelserne, hvoraf nogle er suppleret med fine tegninger udført såvel med blyant som med pen.

Emner så almeninteressante og almenmenneskelige, at det virker rørende. Det meste af det tilmed skrevet så charmerende og lige ud ad landevejen, havde jeg nær sagt – men må hellere sige: så lige som ind i éns dagligstue, når man har besøg af en god ven.

Når man er kommet godt i gang med at læse, hvad Nansen har skrevet – og det kan man næsten ikke undgå, hvis man først er begyndt – bliver man i sine tanker ført videre ind i så mange interessante og spændende emner, at man får noget værdifuldt at leve videre med.

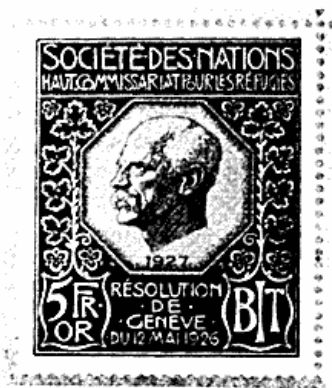

Fig. 3. 52 landes regeringer vedtog at godkende Nansen-pas. Herefter forpligtede de sig til at modtage og behandle ihændeherne af dette pas som deres egne landes borgere. Her det stempelemærke, med Nansens billede, der hørte til passet.

De fynske landsbyers historie

Erland Porsmose: De fynske landsbyers historie: i dyrkningsfællesskabets tid. Odense University studies in history and social sciences, Vol. 109.

Christian Wichmann Matthiessen

Denne disputats om landsbyudviklingen på Fyn præsenterer et forsøg på at kombinere metoder fra tre forskellige fag: arkæologi, historie og kulturgeografi. De ca. 600 fynske landsbyers 1000-årige udvikling beskrives og anses af forfatteren for at repræsentere en slags landsgennemsnit.

Bogen indledes med et kort afsnit (kapitel II) om kulturlandskabet, som inddeles i tre kulturgeografiske zoner: kystbygd, slettebygd og skovbygd; områdeinddelingen er ikke baseret på nogen særlig dybtgående eller systematisk analyse.

Dernæst følger et grundigere kapitel (III) om landsbyernes etablering frem til de blev stationære omkring år 1000. Stednavneforskningens resultater anfægtes med arkæologiens beviser som begrundelse. Vore nuværende landsbyer er, ifølge Porsmose, blevet bofaste i Vikingetidens slutning, og de ældre stednavne refererer snarere til ejerlav end til den nutidige landsbylokalisering.

I kapitel IV behandles torp-tidens landsbyudflytning år 1000-1300. Udflytningen fra ejerlavenes adelby til randzoner diskuteres. Er det den marginale landbrugsjord, der inddrages, eller sker udflytningen ud fra driftsøkonomiske principper? Porsmose hælder til sidstnævnte forklaring og mener, at torptidens landsbyer er bedre aflagt end adelbyerne, hvad angår bonitetsforhold.

I det næste kapitel (V) forklares ødegårdskrisen 1300-1500 meget fornuftigt som en konsekvens af den forudgående ekspansion. Den havde medført faldende gennemsnitlig brugstørrelse. Kombineret med samfundsudviklingens stigende skattekrav førte det til, at tusindvis af gårde og landsbyer faldt under eksistensminimum. Pest og krige forstærkede nedgangen. Det var torp-landsbyerne, det gik ud over, og da Porsmose jo mener, at disse var bedre aflagt end moderbyerne, hentes forklaringen fra moderbyernes magt over torperne. Centraliseringen forklares endvidere driftsøkonomisk bl.a. ved overgang fra kortdistance-trækdyret oxen til den mere landvindende hest. Centraliseringen af gårdbruget ledsagedes af udflytning af hovedgårdene fra landsbyfællesskabet – ofte i forbindelse med, at storbrugene inddrog skovene.

I det følgende kapitel (VI) om perioden 1500-1800 er historikeren på hjemmebane og forfalder kun sjældent til kulturgeografiske forsøg som i de indledende kapitler. Tiden præges overvejende af gode afsætningsforhold for landbrugsprodukter, og bebyggelsesmæssigt af betydelig vækst i antallet af husmandsbrug. Det skyldes godsejernes behov for arbejdskraft i forbindelse med godsernes areal-